

Współczesne teorie przekładu.

Celina Handzel

Współczesne teorie przekładu

Wydana w 2009 roku przez krakowski Znak antologia *Współczesne teorie przekładu*, pod redakcją Piotra Bukowskiego i Magdy Heydel¹, przedstawia dwadzieścia trzy reprezentatywne koncepcje teoretyczne z dziedziny przekładoznawstwa, które dotychczas były dostępne głównie czytelnikom władającym językiem angielskim. Jest to zbiór tekstów tworzących panoramę współczesnej tranlatologii. Publikacja w języku polskim znacznie poszerza krąg potencjalnych odbiorców tych prac. Jak twierdzą sami redaktorzy, wybrane przez nich teksty pozwalają „spojrzeć na współczesną teorię przekładu przez pryzmat literatury” (s. 7). „Próba literatury” (s. 7), której poddane zostały przedstawione w książce prace, to ich wspólny mianownik, a zarazem kryterium wyboru. Aby sprostać temu zadaniu, autorzy dokonali podziału tekstów według kluczowych pojęć. Stąd też ta pokaźna książka składa się z pięciu części zatytułowanych: *Strukturalizm i semiotyka*, *Z zagadnień niemieckiej nauki o przekładzie*, *W kręgu Translation Studies*, *Perspektywa hermeneutyczna* oraz *Poststrukturalizm i postkolonializm*. Nie jest to jednak podział hasłowy, ale przeprowadzenie czytelnika przez współczesną historię przekładoznawstwa, począwszy od klasycznego artykułu Romana Jakobsona *O językoznawczych aspektach przekładu*, poprzez prace takich znanych badaczy, jak Eugene Nida, Christiane Nord, Gideon Toury, Lawrence Venuti, Jaques Derrida czy Lori Chamberlain. Oprócz studiów tych i wielu innych autorów czytelnik otrzymuje poprzedzające każdy tekst noty biograficzne oraz komentarz od redaktorów, będący jednocześnie wstępem do całej książki. Znajdziemy w nim opis ogólnych założeń poszczególnych koncepcji, a także współzależności między nimi. Wprowadzenie jest nie tylko wstępem do całości tomu, ale także służy jako tło dla poszczególnych części.

¹ *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Znak, Kraków 2009.

Jak twierdzą sami redaktorzy, antologia ma spełniać funkcję narzędzia dydaktycznego, stąd wybór takich prac, które poruszają główne zagadnienia teorii przekładu literatury. Pierwsza część została poświęcona takim pojęciom, jak przekładalność, relacja dokładność – trafność, komunikacja, strategia *minimax*, przesunięcie, przekaz literacki, *mimesis* oraz *semiosis*. Czytelnik zapozna się tu najpierw z tekstem Romana Jakobsona na temat znaczenia symbolu i rodzajów interpretacji znaku werbalnego. Natomiast w studium Eugene’a Nidy odnajdzie dyskusję na temat ekwiwalencji, definicji przekładu i dystansu między kulturami tekstu wyjściowego i docelowego. Z klasycznego artykułu Jiří Levy’ego o podejmowaniu decyzji w tłumaczeniu dowie się z kolei, jak wielu ważnych wyborów dokonuje tłumacz w procesie przekładu, a także dlaczego autor mówi o leksykalnym nieprzystawianiu języków. W eseju Antona Popoviča odnajdzie rozważania o miejscu, jakie zajmuje przekład w systemie literatury, a w artykule Michaela Riffaterre, ostatnim w tej części, kwestię semiotyki przekładu literackiego.

Część druga przedstawia pojęcia z zakresu niemieckiego przekładoznawstwa i niemieckiej szkoły przekładu – co jest bardzo cenne – takie jak komunikacja językowa, efekt komunikacyjny, funkcja tekstu i jego literackość. Czytelnik ma okazję zaznajomić się z bogactwem tych teorii. Autorzy tekstów poruszają m.in. zagadnienia funkcjonalizmu w przekładzie literackim i teorię skoposu. Albrecht Neubert przedstawia zagadnienie względności przekładu i subiektywności zjawisk towarzyszących każdorazowo tworzeniu tekstu tłumaczonego. Owa względność wynika z wieloznaczności, jaką pociąga za sobą każdy tekst. Werner Koller analizuje przekład literacki z punktu widzenia językoznawstwa. Bada różne aspekty tego zagadnienia, w tym rolę tłumacza, autora oraz strukturę tekstu jako czynniki warunkujące przekład. Z kolei Christiane Nord wprowadza czytelnika do zagadnienia tłumaczenia funkcjonalnego, którego metodologia daje się zastosować zarówno do tekstów użytkowych, jak i literackich. Jej rozważania spotkają się z zainteresowaniem czytelników poszukujących wiedzy nie tylko na temat przekładu literatury.

Redaktorzy antologii skomentowali drugą część książki w dość szczególnie sposób, wyjaśniając, że prezentowani autorzy mogliby podważyć wybranie ich koncepcji teoretycznych jako istotnych dla przekładu literackiego. Wszak niemieckie przekładoznawstwo zasłynęło z silnego funkcjonalizmu i marginalizacji literatury jako materiału nieobjętego zasięgiem komunikacji. Pamiętać jednak należy, że przekład literacki jest zbieżny w wielu przypadkach z przekładem innych typów tekstów, dlatego też uzasadnione było uwzględnienie tych teorii w antologii.

Trzecia część analizuje takie pojęcia, jak kultura, filtr, przekład domniemany, przesunięcie, refrakcja i mediacja oraz norm przekładowych (te ostatnie w artykule Gideona Toury’ego). Kluczową koncepcją dla tej grupy rozważań jest teoria Itamara Even-Zohara poświęcona miejscu, jakie zajmuje literatura tłumaczona w polisystemie literackim: ponieważ literatura obca istnieje w systemie literatury języka docelowego dzięki przekładom, z czasem może swoją pozycję umocnić lub też ulec marginalizacji. Natomiast tekst Lawrence’a Venutiego analizuje rolę tłumacza w procesie tłumaczenia. Autor postrzega dzieło i jego tłumacza jako me-

Roztrząsania i rozbiory

diatorów kultury wyjściowej, których zadaniem jest stworzenie jej obrazu w kontekście kultury docelowej.

Następna część antologii dotyczy m.in. zagadnień sensu, rozumienia, relacji czytelnik – autor oraz obcy – swojski, reprodukcji, rekonstrukcji, wzajemności, restytucji, przeformułowania oraz odtworzonego doświadczenia, czyli klasycznych pojęć teorii hermeneutyki w przekładzie. Rozumienie, które jest podstawowym założeniem ruchu hermeneutycznego, staje się tu pojęciem wspólnym dla zagadnień nie tylko z zakresu przekładu, ale także filozofii. Stanowi to dowód na interdyscyplinarność nauki o przekładzie. Przedstawiono tu m.in. myśl Hansa-Georga Gadamera, który stawia przed tłumaczem zadanie znacznie bardziej złożone niż samo przeniesienie tekstu do języka docelowego, twierdząc, że rolę nadrzędną w tłumaczeniu pełni kontekst i sens wypowiedzi. Natomiast studium George’a Steinerja ukazuje, że przekład jest nierozzerwalnie związany z aktem komunikacji, będąc obecnym we wszystkich jej fazach.

W ostatniej części antologii przedstawiono teorie obejmujące swym zasięgiem wiele dziedzin nauki. Jak twierdzą redaktorzy tomu, począwszy od lat 90. XX wieku trudno jest jednoznacznie określić główne tendencje rozwoju nauki o przekładzie. Dlatego celem tej części antologii było uświadomienie czytelnikom wielowątkowości współczesnej translatologii, co uwidacznia się w wybranych tekstach, zawierających m.in. omówienie kwestii manipulacji, płci kulturowej, tożsamości, wielojęzyczności i studiów kulturowych.

Rozpoczynający piątą część książki szkic Jacques’a Derridy jest poświęcony „działaniu i doświadczeniu różnicy” (s. 33) i przedstawia przekład jako proces twórczy, a tłumacza jako autora nowego dzieła. Natomiast Lori Chamberlain analizuje przekładoznawstwo w kontekście społecznym, gdyż w jej koncepcji teoretycznej jest ono ściśle związane z kulturą.

Obraz antologii, jaki rysuje się przed czytelnikiem, wydaje się być, zgodnie z założeniem redaktorów, dość monotematyczny. Jednak pomimo wyboru literatury jako motywu przewodniego czytelnik odnajdzie w tym zbiorze wiele różnych ujęć nauki o przekładzie. Zresztą już we wstępie wielokrotnie pada stwierdzenie, że przekład obejmuje swym zasięgiem cały szereg nauk. W związku z tym można śmiało stwierdzić, że z omawianym zbiorem powinien się zapoznać każdy, kto pragnie dobrze orientować się w zakresie współczesnej translatologii.

Jednak pewne kwestie budzą wątpliwości. Pojawia się chociażby pytanie, czy omawiana antologia teorii przekładu, często tak trudnych w odbiorze, ma szansę stać się narzędziem dydaktycznym. Redaktorzy mogliby nieco bardziej pomóc słabiej w tej dziedzinie zorientowanym czytelnikom, na przykład poprzez wskazanie haseł kluczowych dla każdego artykułu, co pozwoliłoby sprawniej poruszać się w gąszczu terminów. Dobrym sposobem identyfikacji takich haseł jest indeks pojęć, którego w publikacji zabrakło, a który jest niezbędny w specjalistycznych pozycjach o edukacyjnym charakterze.

Inne wątpliwości dotyczą sposobu przedstawienia artykułów w książce i pojawiają się, gdy porówna się ją ze znaną anglojęzyczną antologią Lawrence’a Venu-

tego *The Translation Studies Reader* (pierwsze wydanie 2000), która ukazuje wybrane koncepcje w odmienny sposób. Antologia Venutiego jest alternatywą dla omawianej książki i można by ją potraktować za punkt wyjścia do stworzenia zbioru w języku polskim. Venuti oparł układ swojego zbioru na chronologii. Kolejne dziesięciolecia XX wieku ukazane zostały jako pewne przedziały czasowe, w których wiodącą rolę odgrywały określone pojęcia z zakresu przekładoznawstwa.

Obie antologie zawierają jedenaście wspólnych tekstów. Interesujące jest, w jak różny sposób zostały one przedstawione czytelnikowi. W polskiej jedyną wskazówką o charakterze historycznym są noty biograficzne na temat poszczególnych autorów. U Venutiego natomiast czytelnik może zapoznać się z krótką charakterystyką dziesięciolecia, w którym redaktor tomu umiejscowił daną koncepcję.

Jednym ze wspólnych artykułów jest tekst Romana Jakobsona *O językoznawczych aspektach przekładu*. W polskiej edycji otwiera on część poświęconą ujęciom strukturalistycznym i semiotyycznym. Natomiast w antologii Venutiego jest jednym z końcowych tekstów rozdziału drugiego, dotyczących koncepcji pochodzących z lat 40. ubiegłego stulecia. Odmienna klasyfikacja z pewnością wpływa na postrzeganie danej teorii. Przedstawienie idei Jakobsona w oderwaniu od innych założeń teoretycznych powoduje, iż jego tekst może zostać potraktowany jako swego rodzaju początek współczesnej myśli przekładoznawczej. W polskiej antologii czytelnik zapewne zasugeruje się komentarzem redaktorów, którzy określają Jakobsona jako „pioniera nauki o przekładzie” (s. 7), nie wspominając o wcześniejszych koncepcjach. Oczywiście, nie może być mowy o przedstawieniu teorii, które nie są uznane za „współczesne”, gdyż takie podejście zaprzeczałoby idei tomu. Jednak zdecydowanie bardziej korzystne dla czytelnika byłoby wprowadzenie go w tę tradycję przekładu, z której czerpał Jakobson, i umiejscowienie jego teorii na tle innych. Warto by na przykład omówić koncepcje, które wiążą się z jego tekstem. Jedną z nich jest studium Nabokova poświęcone modyfikacjom, jakim podlegają dzieła artystyczne w procesie tłumaczenia, zwłaszcza te związane z kwestią charakteru narodowego. Zdaniem Nabokova „złem” w przekładzie jest dostosowanie tekstu do pojęć i uprzedzeń, którymi rządzi się dane społeczeństwo. Warto byłoby też wspomnieć o teorii Vinaya i Darbelneta, która również powstała w czasie, gdy tworzył Jakobson, a wskazuje pozalingwistyczne aspekty przekładu, podkreślając, że to kultura, nauka, polityka itd. tworzą społeczność danego języka.

Odpowiedni komentarz do tych niewątpliwie ciekawych koncepcji – a wszystkie powstały w pierwszych trzydziestu latach XX wieku, podobnie jak klasyczny tekst Jakobsona – pozwoliłby czytelnikowi umiejscowić teorię badacza w kontekście ówczesnej dyskusji o przekładzie. Nakreślenie szerszego tła ułatwiłoby zatem czytelnikowi zrozumienie dokonanego przez redaktorów wyboru. Można wprawdzie posłużyć się argumentem, że współcześnie liczy się głównie specjalizacja w wybranej dziedzinie wiedzy i takie działania nie są konieczne. Jednak sami redaktorzy zaproponowali pewne szersze ujęcie. W ostatniej części bowiem opisują kierunki rozwoju myśli translatoologicznej, koncentrując się wszakże na wąskich ujęciach zorientowanych na konkretne typy tekstów i pragmatycznym podejściu do

Roztrąsania i rozbiory

przekładu. O ile tutaj redaktorzy uznali za konieczne wskazanie drogi czytelnikowi, o tyle zabrakło im tego rozmachu w rozdziałach poprzednich.

Mimo tych uwag krytycznych dużym walorem antologii Bukowskiego i Heydel jest niewątpliwie udostępnienie tak wielu artykułów w przekładzie na język polski i śmiałość wyboru poszczególnych nazwisk z długiej listy autorów zasłużonych dla teorii przekładu. Lektura tej książki uświadamia nam, jak złożoną dziedziną jest przekładoznawstwo i zachęca do jego zgłębiania.

Celina HANDZEL

Abstract

Celina HANDZEL

Maria Curie-Skłodowska University (Lublin)

Contemporary Theories of Translation

A presentation of the anthology *Współczesne teorie przekładu* ['Contemporary Theories of Translation'], edited by Piotr Bukowski and Magda Heydel, Kraków 2009.

The review discusses the volume's individual sections along with selected theoretical concepts in the area of contemporary translation studies – for instance, the classical article by Roman Jakobson on the sign and symbol. The author also voices reservations, e.g. on the didactic orientation of the anthology and its accessibility. These critical remarks ensue from a comparison of this anthology with the English-language publication by Lawrence Venuti, which shows selected theoretical concepts in a different manner. Handzel's analysis of the volume by Bukowski and Heydel proves that translation studies form a multidimensional domain which needs being further explored.